

ULUSLARARASI AMİSOS DERGİSİ
THE JOURNAL OF INTERNATIONAL AMİSOS

Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 3 (Aralık/December 2017), ss./pp. 2-10

DOI:

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Makale / Article

Geliş Tarihi/Received: 20. 12. 2017

Kabul Tarihi/Accepted: 27. 12. 2017

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİNDEKİ *AMİSOS PİŞMİŞ TOPRAK*
HEYKELCİKLERİ

AMİSOS TERRACOTTA FIGURINES IN ISTANBUL ARCHEOLOGY MUSEUM

Sümer ATASOY*

Özet

Amisos buluntuları arasında en ilgi çekici olanlar pişmiş toprak heykelciklerdir. Bunların kalitesi, tipleri, kalıpları ve renkli bezemesi Amisos'un Helenistik dönemde çok önemli bir atölye merkezi olduğunu gösterir. Yalnızca Amisos'ta görülebilecek büyük boyutta Dionysos maskeleri, Amisoslu ustaların heykeltıraşlıktaki yetkinliklerini vurgular.

Anahtar kelimeler: Amisos, pişmiş toprak, heykelcik.

Abstract

Among all the finds of Amisos the most exciting ones are terracotta statuettes. The quality, types, molds and colour decorations indicate that Amisos was a major production centre during the Hellenistic period. Large size Dionysos masks are something specific to Amisos. The workmanship of these masks made to be hang on walls, show the mastery of the workers in sculpture.

Key words: Amisos, terracotta, statuette.

* Prof. Dr. Emekli, İstanbul. E-mail – sumerata@hotmail.com

Amisos kentinde bugüne kadar sadece 1996 yılında, Samsun Müzesi ile Trakya Üniversitesi işbirliği yaparak bilimsel bir kazı gerçekleştirilmiştir (Ertuğrul-Atasoy 1998).

Kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmış olan pişmiş toprak, maden, kemik ve cam Amisos buluntuları, yurt dışında pek çok müzeye dağılmıştır. Bunlar arasında pişmiş topraktan yapılmış heykelciklerin ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Amisos heykelcikleri, İstanbul Arkeoloji Müzelerine 1906 ve 1907 yıllarında satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Heykelciklerin bazıları o yıllarda hazırlanmakta olan bir katalogta yer almıştır (Mendel 1908: 196-200, 588-602). Yayımlanmış veya yayımlanmamış bazı örnekler de çeşitli araştırmalar kapsamında irdelenmiştir. Şu anda müzenin deposunda 14 sandıkta saklanan çok sayıda eser kırık parçalar halinde olup, yayımlanmamıştır. Bu eserlerin bir bölümü S. Atasoy ve T. Zeyrek tarafından incelenmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki bu eserlerin genel bir değerlendirmesini yapma amacı doğrultusunda öncelikle, Amisos pişmiş toprak eserleri ile ilgili daha önceki araştırmalar dikkate alınmıştır. Amisos pişmiş toprak eserleri, İstanbul Arkeoloji Müzelerinden başka yurt içinde Samsun ve Kastamonu, yurt dışında ise British Museum (Londra), Musée du Louvre (Paris), Musée du Cinquantaire (Brüksel), Königliche Museum (Berlin) ve Antiquarium Museum (Berlin) koleksiyonlarında da yer almaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki eserlerin tiplerini ve tekniğini anlamak da, yurt içindeki ve yurt dışındaki sağlam örnekleri inceleyerek mümkün olmaktadır.

Amisos kökenli pişmiş toprak malzemenin çoğu, yüz ve gövde parçalarından oluşur. Bu parçalar yardımıyla ikonografik ve tipolojik açıdan değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu eserler ile tipolojik, stilistik ve kil cinsi bakımından yakın benzerlik gösteren pek çok örnek Bursa, Düzce, İzmir, Priene, Tarsus, Troia ve Delos gibi Amisos'a uzak yerlerde de ortaya çıkarılmıştır. Ancak, Amisos pişmiş toprak eserlerinin yakın benzerleri Karadeniz çevresinde yoğunlaşır. Bu husus Amisos'un özellikle Karadeniz kıyı kentleri ile sıkı ticari ilişkilerinin varlığına işaret eder.

Teknik

Amisos pişmiş toprak eserlerinin teknik üretim aşamalarını ve kullanılan kil çeşitlerini tespit etmek için birçok analiz gereklidir. Ancak el ve göz ile yapılan incelemede de, Amisos malzemesinin kil rengi ve kalitesini ayırt etmek mümkün olmaktadır. Bu eserlerin çoğunun yüzeyi kızsarı renklidir. Ayrıca, kızkahvedengrikahverengiye kadar değişen renk tonları çok kullanılmıştır. Bazen aynı parça üzerinde farklı renk tonlarına rastlanır. Genelde kilin çekirdeği gri renklidir ve içinde az miktarda mika vardır.

Pişmiş toprak heykelcikler üzerinde krem renk astar üzerine kırmızı, mavi, siyah ve sarı renkler kullanılmıştır. Takılar ile başlardaki çelenk ve taçlarda altın yaldıza az rastlanır (Atasoy 1997, 96)

Pişmiş toprak eserlerin üretildiği kilin kaynağı Amisos civarındaki nehir deltaları, Halys (Kızılırmak) ve Iris (Yeşilirmak) ile diğer akarsu yatakları olmalıdır. Toraman Tepe'nin batısında akan Baruthane Deresi ve Karanlık Dere yataklarında günümüzde de kil ocakları vardır. Bu kil ocaklarındaki ham kilin rengi sarıdır.

Amisos pişmiş toprak heykelcikleri hem kalıp hem de el ile yapılmıştır. Hiç biri doğrudan kalıpta biçimlenmemiştir. Pişmiş toprak heykelcikler arasında sayıları az da olsa içi boş, tamamen elde biçimlenmiş örnekler de vardır. Bunların üzerinde pişme deliği yoktur. Bazıları da tek parça, içi doludur. Pişmiş toprak heykelciklerin arka kısmının detayları ya basit biçimde belirtilmiş ya da düz bırakılmıştır. İçi boş pişmiş toprak heykelciklerin çoğu, önce kalıpta olmak üzere cepheden betimlenmiştir. Başların içi genelde boş değildir. Başın ardı ve ön kısmı ayrı kalıplanmış, birleştirildikleri noktadaki kil çapakları itinayla düzeltilmiştir. İçi dolu ve yarı boş pişmiş toprak heykelcikler içinde çok ince vücutlu figürler de yer alır. İçi boş figürlerin çoğunun arkasında pişme deliği bulunur. Bu delikler yuvarlak, oval, kare, dikdörtgen veya üçgen biçimde olabilmektedir ve boyutları genelde küçüktür.

Heykelcikler genelde bir kaide üzerindedir ve figür ile kaide birlikte kalıplanmıştır. Kaidelerin şekilleri yuvarlak, oval, dikdörtgen biçimli, bazen de plinthos şeklinde olabilmektedir. Bazı heykelciklerin kaideleri figürden daha yüksektir. Kaidelerin basamaklı veya profilli örnekleri de vardır.

Tipler

İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Amisos pişmiş toprak eserlerinin çoğu küçük ve kırık parçalar halindedir ve genelde belirli bir tip veya figürü tanımlamaya yardımcı olamazlar. Betim tarzı bakımından ve ikonografik özellikleri, cinsiyet, yaş, figür sayısı veya sembolleri ile tasnifi yapılabilen örnekler de tespit edilmiştir. Fakat bu tasnifi yapmanın çeşitli zorlukları vardır. Her motif, farklı pişmiş toprak esere veya aynı eserin bir parçası olabilecek özelliklere sahiptir. Mitolojik ve mitolojik olmayan betimlemeleri birbirinden ayıracak kesin farklar da yoktur. Ayrıca, pişmiş toprak eserler her zaman konu ve tip birliği oluşturmazlar. Ama betim benzerliği bunları aynı grupta toplamaya yardımcı olmaktadır.

Tipler: Amisos'un tipleri, belli Hellenistik tiplerdir. Priene ve Myrina heykelciklerine benzer. Fakat elbise işlenişi, kadın başları ve duruşlar değişiktir. Bergama ve Smyrna etkileri görülür. Göz kapakları, dudaklar ve saçlarda bronz heykelleri kopya ettikleri zannedilir (Besques 1972, 76).

Tiplerin çok olması, Amisos'un yaratıcı bir atölye olduğunu belirtir. Tipleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1- Dini Konular:

Erkek Tipleri: Dionysos Tauros, Dionysos Botrys, Herakles, Satyr, Eros, Apollon, Attis, Silen, Mithras, Harpokrates, Genç Dionysos, Hermes.

Kadın Tipleri: Athena, Aphrodite, Tykhe, Nike, Kybele, Hermaphrodit, Isis, Muse.

2- Günlük Konular:

Tek tipler: Erkek, kadın, çocuk, aktör, süvari, grotesk, maskeler, dansçı, aktör

Gruplar: Çocuk-hayvan, çocuk-eros, erkek-boğa, kadın-çocuk, kadın-lir, kadın-hayvan, kadın-vazo.

3- Diğer Konular:

Adak sunakları, hayvanlar (boğa, koç, horoz, at), Herm, çiçekler, meyvalar.

Amisoslu ustalar, 3-5 cm. boyunda olan küçük heykelcikleri çok kaliteli bir şekilde ve elle yapmışlardır. Ancak yine elle 20 cm. yüksekliğinde maskeler ortaya çıkarırlar. Bol miktarda üretilmiş olan bu maskeler, Yeni Komedi Maskeleri ile Dionysos Botyrs ve Dionysos Tauros tiplerini kapsar. Her iki tip sakallı veya sakalsız olabilir. Büst yahut maske şeklinde yapılırlar. Hafif alaylı bir gülümsemeye sahiptirler. Praksiteles üslûbunu anımsatırlar (Krş. Delos 23, no. 313-315). Benzerleri Delos, Priene ve Mirmekeion'da bulunmuştur. Delos ve Priene'deki örnekler, evlerin kalıntıları arasında bulunmuştur. Ancak Dionysos kültü ile ilgili törenlerin yapıldığı salonların duvarlarında asılı oldukları tahmin edilmektedir (Besques 1972,81).

Dionysos ayinleri çok büyük organizasyonlar gerektiriyordu. "İonya ve Hellespontos, Dionysos Ayinleri Artistler Grubu" bu festivalleri düzenliyordu. Amisos ve Priene artistleri de bu gruba dahildi. Bu sebeple Amisos'tan Delos'a giden artistlerin beraberlerinde maske götürmesi çok doğaldır. Dionysos maskelerinin çok olması, Amisos yöresindeki şarap ve bağcılıkla ilgilidir. Bu nedenle, Güney rusya'da bulunan şarap amphoralarının kökeninin Amisos olduğu fikrine katılıyoruz.

Bu maskeler Amisos'ta nerede bulundular? Makridy Bey Kazısından bir bilgi sahibi olamıyoruz. Fakaî 1991 yılında, askeri bölge içindeki inşaat sırasında bulunup, Samsun Müzesi'ne satılan bir maske bize ipuçları vermektedir. Maskenin bulunduğu nokta, antik Amisos kentinin ortalarma isabet etmektedir. Burada Dionysos kültü ile ilgili bir yapı olabilir. Belki Makridy Bey'de burada bir sondaj yapmıştır. Besques (1927,75), pişmiş toprak eserler üzerinde yanık izleri olduğunu, bu nedenle nekropol'den değil, evlerin kalıntılarında arta kalanlar olabileceğini söylemektedir. Bugüne kadar aksi ispatlanamadığı için, bu görüş geçerliliğini korumaktadır.

Amisos atölyesi ne zaman yapıma başladı? Besques (1972, 76), Amisos'un M.Ö. 2.yy. başında üretime başladığını ve Lucullus'un şehri yakması ile M.Ö. 1.yy. ilk çeyreğinde son bulunduğunu iddia etmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonu içinde arkaik devire tarihlenen eserler vardır. İleride yapacağımız geniş kapsamlı bir çalışma ile, Amisos pişmiş toprak heykelciklerinin detaylı analizlerini, özelliklerini, diğer keramik merkezlerine etkilerini ve tarihlerini araştıracağız.

Üslup ve tarihleme

Amisos heykelcikleri bilimsel bir kazıdan çıkmış toplu bir buluntu değildir ve tarihlenmeyi destekleyecek başka arkeolojik malzeme yoktur. Mollard-Besques, Amisos'un MÖ 71'de Lucullus tarafından yakılmasını, pişmiş toprak eser üretimi için *terminus post quem* (son tarih) kabul etmektedir (Besques 1972, 76). Ancak şehrin tahrip edilmiş olması, pişmiş toprak eser üretiminin durduğu anlamına gelmez. Buluntuların benzer örnekleri Hellenistik döneme tarihlenmektedir (Summerer 1999, 148). Bu tarihsel sıralamaya göre, büyük heykelcikler genellikle MÖ 2'nci yüzyıl ortaları ile MÖ 1'inci yüzyıl başına, küçük formu heykelcikler ve çok figürlü kabartmalı pişmiş toprak eserler ise MÖ 1'inci yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenirler.

Amisos pişmiş toprak eserleri genel olarak değerlendirildiğinde, birbirleri ile üslup ve ikonografi birliği oluştururlar. Ayrıca, yapım teknikleri ve kil kaliteleri de aynıdır. Bu bağlamda, bunların kısa bir zaman diliminde üretilmiş olmaları hatta aynı atölyenin malı olmaları da mümkündür. Pişmiş toprak eserler, belirli tipleri tekrarlar, ancak birbirinin tam benzeri örneklerin sayısı azdır. Batı Anadolu'da bu tipler, Priene, Myrina, Pergamon ve Troia'da (Ilion) MÖ 3'üncü yüzyıl sonu ve MÖ 2'nci yüzyıl boyunca çok yaygındır.

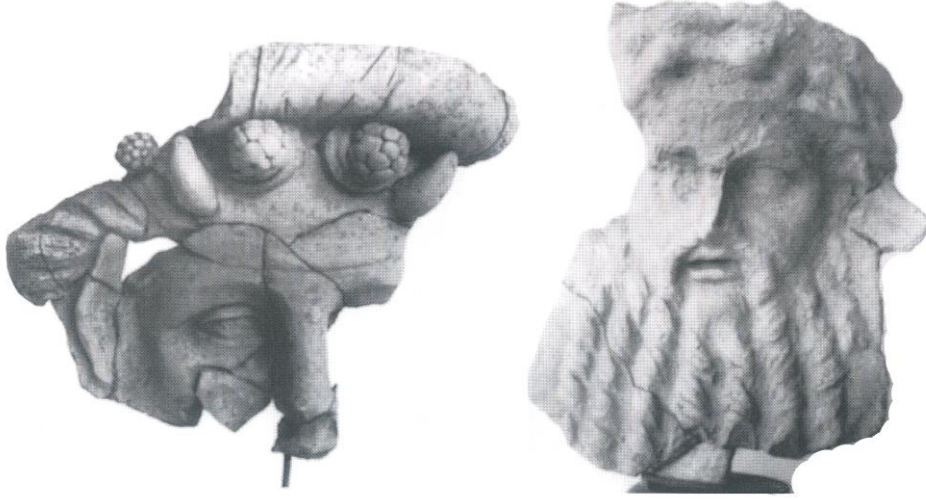
Amisos çocuk heykelciklerinin en yakın benzerleri sadece Karadeniz'in kuzey kıyılarında bulunmuştur. Batı Anadolu'da ise benzerleri, Myrina'daki MÖ 1'inci yüzyıl mezarlarında ele geçmiştir. Cepheden görülecek biçimde betimlenmiş gruplar, MÖ 2'nci yüzyıl ve MÖ 1'inci yüzyıl kabartma sanatından etkilenmiştir.

Amisos pişmiş toprak eserlerinde yer alan Dionysos ve çevresindeki kişiler birbirleriyle yakın benzerliklere sahiptir ve belirli bir grup oluştururlar. Dionysos kültü Amisos'a VI.Mithridates döneminde gelmiştir ve kral kültü ile bağlantılı tapınım görmüştür. Ancak buna dayanarak pişmiş toprak eselerin VI.Mithridates döneminde yapıldıklarını söyleyemeyiz. Bilinen pişmiş toprak Dionysosprotomaları arasında sadece Amisos ile yakın çevresinde ele geçen örnekler Hellenistik döneme tarihlenirler.

Amisos'taki kaçak kazılar ve Macridy'nin yaptığı çalışmalar, şehrin sadece Hellenistik dönemine ait buluntuları vermiştir. Buluntular arasında MÖ 2'nci yüzyıldan erkene tarihlenen bir örnek yoktur. Buna dayanarak, buluntuların çıktığı Kara Samsun denilen yerin, Amisos'un yakınında VI.Mithridates tarafından kurulmuş Eupatoria olabileceği iddia edilmektedir (Summerer 1999, 159). Bugün Amisos'un tarihi ve kalıntıları tam olarak bilinmemektedir. Arkaik ve klasik dönemlere ait buluntuların az oluşu, konunun değerlendirmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Amisos ve çevresinde son yıllarda başladığımız araştırmalar sonucunda, bilinmeyen birçok konunun açıklığa kavuşacağını umut etmekteyiz (Atasoy-Zeyrek 2004, 86-88, 103-104).

KAYNAKÇA

- Atasoy 1997 S.Atasoy, *Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent, Samsun*, Samsun.
- Atasoy-Ertuğrul 1998 S.Atasoy-Ö.Ertuğrul , “1996 Amisos Kazısı”, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 26-30 Mayıs 1997 Ankara, 523-530.
- Atasoy 2003 S. Atasoy, “Amisos” (ed. D.V. Grammenos-E.K. Petropoulos) *Ancient Greek Colonies in the Black Sea II*, 1331-1378
- Atasoy-Zeyrek 2004 S.Atasoy-T.H.Zeyrek, “Amisos (Eski Samsun) Pişmiş Toprak Eserleri. İstanbul Arkeoloji Müzesi’nden Yayınlanmamış Örnekler” *Anadolu Araştırmaları XVII / 2*, 85-123
- Atasoy etc. 2005 S.Atasoy-M.Endoğru-Ş.Dönmez, “Samsun Baruthane Tümülüsleri Kazısı”, *Anadolu Araştırmaları XVIII / 2*,153-165
- Atasoy-Zeyrek 2005 S.Atasoy-T.H.Zeyrek, “Amisos'tan (Eski Samsun) Pişmiş Toprak Kadın Betimleri”, *Anadolu Araştırmaları XVIII*, 111-124
- Atasoy 2007 S.Atasoy, *Eski Samsun 'da (Amisos) Aydınlanan Tarih*, İstanbul
- Besques 1963 S.M.Besques, “Amisos”, *Les Terres Cuites Grecques*, Paris, 81-83
- Besques1972 S.M.Besques, “Amisos”, *Catalogue raisonne desfigurines et relief en terre-cuite Grecs, Etrusques et Romains Epoques Hellenistique et Romaine Grece et A. Mineure III*, Paris, 75-88, no.456-520, lev.101-11
- Mendel 1908 G.Mendel, *Catalogue des Figurines Grecques de Terre cuite*, Constantinople
- Summerer 1999, L.Summerer, *HellenistischeTerrakotten aus Amisos: ein Beitrag zur Kunstgeschichte des Pontosgebietes*, Stuttgart,
- Summerer-Atasoy 2002 L.Summerer -S.Atasoy, “DieTyche von Amisos”, *AA 1/*, 247-258
- Summerer-Atasoy 2002 L.Summerer- S.Atasoy, “Amazon endarstellungen auf Münzen und Terrakotten von Amisos”, *Talanta XXXIII (2000-2001)*, 27-39
- Summerer 2005, L.Summerer, “Amisos: Einegriechische Polis im Land der Leukosyrer” (ed. D.Kacharava-M.Faudot-E.Geny), *Pont-Euxin et Polis: Polis Hellenis et Polis Barbaron, Actesdu Xe Symposium de Vani*, 23-26 Semtembre 2002, Besancon, 129-165

Dionysos Tauros Maskesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

T. Birgili

Resim 1

Dionysos Botrys Maskesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

T. Birgili

Resim 2

Tiyatro Maskeleri (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

T. Birgili

Resim 3

Tiyatro Maskeleri (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

T. Birgili

Resim 4

İki Kadın ve Epheb Heykelciği (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

T. Birgili

Resim 5